

СУЧАСНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АПК

Активізація інноваційної діяльності потребує притягнення значних інвестиційних ресурсів, які на сучасному етапі розвитку обмежені низькими результатами господарювання і незадовільним станом підприємств АПК. Тому передумовою прискорення відновлення виробничо-технічної бази є оптимізація рішень, що забезпечують комплексне урахування як фінансового аспекту, так й інвестиційного, що відбиває напрямки і результати вкладення капіталу в формування інноваційного потенціалу АПК.

Сучасна аграрна криза в Україні є до певної міри кризою організаційної структури сільського господарства. Структура, яка була створена за умов колективізації, неспівставна із загальною політикою переходу України до ринкової економіки і демократичного суспільства. Анахронізм організаційної структури, яка представлена колективними господарствами в їх теперішній формі, поза всіляким сумнівом. Стагнація і деструктивні процеси у колективному сільському господарстві посилюють загальну економічну кризу в країні. Найбільш доцільний шлях виходу із існуючої ситуації — запровадження альтернативної організаційної структури сільського господарства. Обидві структури можуть існувати паралельно, в процесі здорової конкуренції доводячи свою життєздатність. Головна риса даної концепції — це надання переваги еволюційним перетворенням над революційними методами реформування сільського господарства. Саме такий тип ринкової трансформації схвалюється переважною більшістю дослідників шляхів здійснення аграрної реформи [4].

Однак досягненню такого консенсусу передувала тривала дискусія, яка точилася останні роки на різних рівнях щодо того, яка форма господарювання є найбільш прийнятною для майбутнього: реформовані колективні господарства чи приватні господарства фермерського типу. Мета дискусії полягала в необхідності привернути увагу громадськості, парламенту і уряду для політичної підтримки тієї чи іншої форми господарювання. Прихильники колективного господарства наводили сильні аргументи, які можна узагальнити у такому вигляді:

- колективні господарства є найвагомішими виробниками сільськогосподарської продукції і руйнувати їх не тільки економічне недоцільно, але й небезпечно з точки зору можливої дестабілізації ринку продовольства;
- великомасштабне сільське господарство має певні безперечні переваги і їх ігнорування було б великою помилкою; тільки колективні господарства за сучасних умов здатні забезпечити виробництво і господарські операції у великих об'ємах;
- фермерські господарства поки що мають примітивний характер; їх розміри, технології і технічний рівень не дають можливості здійснювати виробництво в оптимальних розмірах і ефективно використовувати наявні ресурси [8].

Переконливість цих аргументів, з одного боку, і факт безперечно більшої відповідності приватного сільського господарства умовам ринкової економічної системи — з іншого, роблять подальше продовження дискусії про пріоритетність тієї чи іншої форми господарювання недоцільною. Вихід був знайдений в тому, що обидва напрями отримали офіційну політичну та законодавчу підтримку, а звідси і право на паралельне існування. Таким чином, реформування колективних сільськогосподарських підприємств та розвиток фермерства слід вважати загально визначеними напрямками ринкової трансформації.

Метою статті є дослідження і обґрунтування сучасних умов формування інноваційного потенціалу АПК.

Як вважають деякі дослідники (і з чим варто погодитися), було б помилкою шукати місце для фермерських господарств в системі колективного господарювання [7, 8]. Інтеграція цих двох форм господарювання можлива у майбутньому, коли вони стануть більш гомогенними. Зближення колективних і фермерських господарств стане можливим, коли вони подолають відмінності, що відносять їх до різних типів організаційної структури сільського господарства. Для цього колективним господарствам необхідно відродити стимули власності, отже, докорінним чином змінити мотиваційний механізм господарської діяльності, а фермерським господарствам слід знайти можливість гармонійного поєднання виробничої та комерційної діяльності і завдяки цьому стати рівноправними партнерами у бізнесі, що можливо шляхом утворення їх власних комерційних

організацій. Звідси цілком зрозуміло, що шлях до нової організаційної структури сільського господарства пролягає через розвиток кооперативних процесів [8].

Для багатьох в нашій країні приватна власність асоціюється лише з власністю фізичної особи або сім'ї чи якоїсь іншої дуже обмеженої групи осіб. Не береться до уваги можливий корпоративний характер приватної власності, тобто коли право приватної власності належить юридичній особі, якій це право делеговано практично необмеженою кількістю фізичних осіб.

Таке розуміння приватної власності досить поширено в країнах з розвинутою ринковою економічною системою. В нашій же країні, коли мова йде про власність групи осіб, застосовується поняття "колективна власність". Це можна пояснити необхідністю послідовної адаптації існуючого понятійного апарату до нових економічних умов і особливостями психологічного сприйняття понятійних нововведень. Проте доцільнішим був би поступовий перехід до вживання поняття "приватна власність колективу".

Безумовно, з економічної точки зору поняття "колективна власність" і "приватна власність колективу" не ідентичні. Колективна власність не передбачає обов'язкового паювання власності, а отже, ігнорує персональну зацікавленість індивідів в ефективному використанні своєї власної частки. Це означає, що за умов існування колективної власності не усуваються найшкідливіші наслідки насильницької колективізації. Поки власність залишається знеособленою, її власники фактично є лише її користувачами, і економічна влада керівництва господарства є практично необмеженою і неконтрольованою. Це створює активну опозицію ринковим реформам серед багатьох керівників колективних сільськогосподарських підприємств. Яким би чином ці керівники не пояснювали неможливість або труднощі проведення реформ, чи якимсь іншим чином демонстрували свою антиреформаторську позицію, в основі їх консерватизму, в першу чергу, лежить небажання втратити реальну владу, яку надає їм можливість розпоряджатися знеособленою власністю.

Колективна власність може бути трансформована у приватну власність колективу шляхом визнання конкретних власників і надання їм реальних прав, що передбачаються їх статусом:

- права знати точний розмір своєї власності, що знаходиться у колективному користуванні;
- права розпоряджатися своєю частиною власності;
- права отримувати компенсацію за використання своєї власності.

В процесі трансформації економіки переважна більшість колективних сільськогосподарських підприємств здійснила паювання майна, що знаходиться у колективній власності, тобто було визначено у вартісній оцінці індивідуальну частку кожного члена колективу в загальній власності відповідно до його трудової участі в створенні. Деякі господарства застосовували практику щорічного розподілу певної частини чистого доходу у вигляді дивідендів на майновий пай. Враховуючи, що при цьому не було створено механізму руху паїв, паї не мали адресної прив'язки до структурних підрозділів, а також те, що багато господарств в останні роки практично не мали чого розподіляти, майнове паювання практично перетворилося на чергову формальну кампанію. Те, що майнове паювання не принесло реальних результатів, можна пояснити такими причинами:

1. В процесі колективізації селян змушували усупільнювати їх майно і землю, а приватизація повертає їм лише право на майнову частку в загальній власності. Власність на майно без власності на землю не є реальним стимулом, оскільки колективна залежність не зникає.

2. Навіть після визначення майнового паю член колективного господарства фактично залишається лише формальним власником.

3. Фактично відсутня стратегія подальшого використання майнових паїв. Не існує чіткої і загально зрозумілої логічної ув'язки процесу майнового паювання з подальшим реформуванням колективних господарств.

Очевидним є той факт, що в умовах спаду виробництва і загальної економічної нестабільності колективні господарства не матимуть в найближчому майбутньому можливості повертати майнові паї у грошовій формі. Особливості організації виробництва в колективних господарствах не дозволяють отримати його і в натуральній формі. Якщо навіть це і було б можливим, то не всіх і не завжди це влаштувало. Очевидним є те, що вирішити цю проблему за одним разом і в стислі строки неможливо.

Наріжним каменем аграрної реформи є приватизація землі. До недавнього часу держава мала абсолютну монополію у власності на землю. І тому приватизаційні процеси, які відбувалися в сільськогосподарських підприємствах, не могли бути доведеними до логічного кінця — одна ланка випадала з цілісної системи. Навіть коли фермери отримували землю, вони не мали впевненості, що

остаточно здобувають право приватної власності на земельну ділянку, яка їм виділялася. Така невизначеність породжувала сумніви у незворотності ринкових перетворень [4, 5].

Важливий аспект процесу приватизації — дотримання принципу соціальної справедливості, особливо у відношенні до людей, що зробили багато для створення цієї власності, але вже не можуть фізично її використовувати, а звідси мають обмежені можливості у виборі форм використання власності у майбутньому. Вони в першу чергу повинні братися до уваги і наділятися рівними правами в отриманні вигод, які надає право власності. Слід сподіватися, що право власності, яке вони отримують, особливо право на земельний пай, вже найближчим часом стане важливим джерелом підвищення їх добробуту [5]. Власність сільськогосподарських товаровиробників не повинна бути доступною тим, хто шукає легкої наживи за рахунок менш підприємливих людей села. Залишаючи комерційну діяльність у сільському господарстві, держава повинна стати на перешкоді зловживанням у процесі приватизації в аграрній сфері і створити надійний механізм захисту економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників-власників.

Інтеграція колективних господарств не є сама по собі кінцевою метою реструктуризації сільського господарства. Це лише обов'язкова стадія формування нового типу підприємств у сфері виробництва і агробізнесу. Ці нові підприємства повинні стати основою альтернативної організаційної структури сільського господарства.

Підприємства нового типу будуть мати деякі загальні риси. Перше. забезпеченість свободою економічного вибору (безумовно, в межах чинного законодавства), вони будуть керуватися ринковими міркуваннями у здійсненні такого вибору. Найважливіші ринкові рішення, такі як визначення стратегії товару, ціноутворення, вибір каналів реалізації, просування товару тощо, а також вибір постачальників і кредиторів, повинні повністю перейти в компетенцію підприємства. І найголовніше, нові підприємства зможуть утворювати нові асоціації для задоволення своїх потреб.

Друге, оскільки нові підприємства будуть заснованими на приватній власності, вони кардинально змінять систему фінансування власного бізнесу.

Третє, новим підприємствам необхідна система управління, побудована "знизу доверху", демократизація управління (виборність, підзвітність, субординація інтересів тощо), а також поєднання членського контролю з професійним менеджментом.

Колективні господарства мають важливі переваги, які надають їм їх розміри. Дуже важливо зберегти великі масштаби виробництва (систему полів, сівоzmіни, тваринницькі приміщення, переробні потужності, виробничу інфраструктуру тощо), а також великі за обсягом розміри ділових операцій. Саме тому формування інноваційного потенціалу АПК на основі організаційних змін повинно відбуватися таким чином, щоб зберегти переваги, що вже існують в сільському господарстві України.

Література

1. Єрмошенко М.М. Механізм розвитку інноваційного потенціалу кластерооб'єднаних підприємств: [монографія] / М. М. Єрмошенко, Л.М. Ганущак-Єфіменко. — К.: Національна академія управління, 2010. — 236 с.
2. Евдоченко И. Н. Формы участия государства в корпоративном управлении как собственника [Текст] / И. Н. Евдоченко, Г. В. Шимширьян // Экономика та держава. — 2006. — № 6. — С. 62—64.
3. Каліна І.І. Формування ефективних організаційно-економічних структур у рамках різних форм, типів і видів власності. / І.І. Каліна // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: Збірник наукових праць К.: НАУ. - 2009 – Вип. – С. 174-182.
4. Корпоративне управління в Україні в сучасних умовах: [моногр. з додатками] / Б. Лессер, І. Бондарчук, З. Борисенко та ін.; [за заг. ред. І. Розпутенко та Б. Лессера]. — К.: К.І.С., 2009. — 306 с.
5. Ленский Е. В. Корпоративный бизнес [Текст] / Е. В. Ленский; [под ред. О. Н. Сосковца]. — Минск.: Армита-Маркетинг, менеджмент, 2008. — 480 с.
6. Agricultural Fact Book 1994. Washington, D.C.: Office of Communications, USDA.
7. Agricultural Statistics 1993. National Agricultural Statistics Service, USDA. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.
8. Anderson, Bruce L. 1988. "Understanding Cooperative Marketing Strategies". American Cooperation 1988. Washington, D.C.: American Institute of Cooperation, P. 165-174.

Рецензент д.е.н., професор М.М. Єрмошенко